Tukena-säätiö sr
Kirsi Konola

Eduskunta
Sosiaali- ja terveysvaliokunta
stv@eduskunta.fi

Viite: Sosiaali- ja terveysvaliokunnan asiantuntijalausuntopyyntö/ Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain 4 §:n muuttamisesta (HE 122/2024 vp)

LAUSUNNON ANTAJA

Tukena -säätiö

Tukena-säätiön perustehtävä on mahdollistaa kehitysvamman tai muun syyn vuoksi apua ja tukea tarvitsevan ihmisen hyvää elämää – yhdessä hänen ja hänen läheistensä kanssa.
Edistämme yhdenvertaisuutta ja ihmisoikeuksia ja vahvistamme tukea tarvitsevien osallisuutta arjessa ja yhteiskunnassa. Tukena-säätiö on yleishyödyllinen toimija, jonka tehtävänä on edistää toiminnallaan tukea tarvitsevien ihmisten hyvää elämää asumisratkaisujen, palvelujen kehittämisen, ihmisoikeuksien edistämisen ja perheiden tuen vahvistamisen kautta. Kehitysvammaisten Tukiliitto perusti Tukena -säätiön vuonna 1992.

Tukena -säätiö omistaa Tukena oy:n joka tuottaa palveluita kehitysvamman tai muun syyn vuoksi apua ja tukea tarvitseville henkilöille ja heidän perheilleen.

LAUSUNTO

Tukena-säätiö kiittää mahdollisuudesta lausua vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain 4 §:n muuttamista koskevasta hallituksen esityksestä.

Soveltamisalaesitys tulee hylätä

Tukena katsoo, että hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain 4 §:n muuttamisesta tulee hylätä. Tukena katsoo, että esityksen julkilausutut tavoitteet, turvata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen ja palvelujen saatavuus, eivät toteudu, mikäli esityksen tarkoittama muutos vammaispalvelulain soveltamisalapykälään hyväksytään. Päin vastoin, Tukena katsoo jäljempänä yksilöidyin perusteluin, että esityksen mukainen soveltamisalasäännös heikentäisi vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista ja tekisi palveluiden saatavuudesta aiempaa epävarmempaa erityisesti verrattuna jo hyväksytyn vammaispalvelulain (675/2023) soveltamisalasäännökseen (2 §).

Esityksen perusteluista on pääteltävissä, että soveltamisalan tarkentamisen taustaajatuksena on käsitys siitä, että jo hyväksytyn kaltainen soveltamisalasäännös johtaisi tilanteeseen, jossa ikääntyneet ihmiset hakeutuisivat enenevässä määrin ja myös pääsisivät vammaispalvelulain palveluiden piiriin. Myöskään nyt voimassa olevassa vammaispalvelulainsäädännössä (vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki) ei ole ikääntymisrajausta muuten kuin henkilökohtaisessa avussa, eikä vammaispalveluiden piiriin ole tästä huolimatta pyrkinyt suuria määriä ikäihmisiä. Yleislainsäädännön ensisijaisuus lainvalintaa ohjaavana periaatteena edellyttäisi ilman esitettyä muutostakin arvioimaan

yksittäisen asiakkaan kohdalla sitä, milloin kyse on nimenomaan vammaisuuteen perustuvasta palvelutarpeesta ja milloin esimerkiksi sellaisesta tavanomaisesta ikääntymisestä, johon on perusteltua vastata sosiaalihuoltolain mukaisilla palveluilla – aivan kuten tähänkin asti on tehty.

Tukena katsoo, että jo hyväksyttyyn lakiin sisältyvä soveltamisalasäännös on paremmin linjassa YK:n vammaissopimuksen kanssa. Jo perusoikeuksia turvaavan lain hyväksyminen ja vahvistaminen synnyttää valtiosääntöistä suojaa nauttivia, heikentämiskiellon piiriin kuuluvia tai ainakin niihin rinnastuvia perusteltuja odotuksia. Sikäli, kun jo hyväksytty soveltamisalasäännös turvaa vammaisten henkilöiden YK:n vammaissopimuksen mukaisten oikeuksien toteutumisen paremmin kuin hallituksen esityksen mukainen säännös, esitetty lakimuutos rikkoisi toteutuessaan heikentämiskieltoa tai perustuslain mukaista perusteltujen odotusten suojaa.

Esitysluonnoksessa mainittujen tavoitteiden toteutuminen ei vaadi esitettyjä muutoksia, joilla tavoitteisiin ei tosiasiassa edes päästäisi, sillä muutokset tekisivät lain yhdenvertaisesta soveltamisesta erittäin hankalaa, ja monet vammaiset ihmiset jäisivät vaille välttämättömiä palveluita.

Tukena katsoo, että esityksessä todetut tavoitteet, vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen ja palveluiden saatavuuden varmistaminen, toteutuvat huomattavasti paremmin siten, että uutta lakia sovelletaan 1.1.2025 lukien sellaisena kuin se alun perin hyväksyttiin niin, että soveltamista ohjataan STM:n ja THL:n toimesta, lain toteutumista ja sen vaikutuksia seurataan tiiviisti yhteistyössä vammaisjärjestöjen kanssa ja tarvittaessa ryhdytään korjaaviin toimiin. Tämä on tavanomainen tapa lainsäädäntöä uudistettaessa.

Vammaisen henkilön määritelmä on parantunut lausuntokierrosversiosta

Tukena katsoo, että hallituksen esityksen mukainen soveltamisalasäännös on keväällä lausuntokierroksella ollutta luonnosversiota parempi. Tukena kannattaa vammaisen henkilön määritelmän sisällyttämistä säännökseen ja pitää erityisen tärkeänä sitä, että esitetyssä säännöksessä mainitaan nimenomaisesti sosiaalinen toimintarajoite. Sosiaalisen toimintarajoitteen maininta pykälätasolla edesauttaa nykyisin vammaispalvelujärjestelmässä väliinputoajiksi jäävien autismi- ja neurokirjon ihmisten pääsyä vammaispalveluiden piiriin. Tukena katsoo, että niin ikään väliinputoaja-asemassa olleet lievästi kehitysvammaiset ihmiset tulisi nimenomaisesti huomioida säännöksen perusteluissa, jotta myös tämä väliinputoajaryhmä pääsisi jatkossa aiempaa helpommin vammaispalveluiden piiriin silloin, kun kyse on vammasta aiheutuvista palvelutarpeista.

Palveluiden tosiasiallisen saatavuuden merkitystä tulee selkeyttää

Lausuntokierroksella olleeseen versioon nähden hallituksen esittämän soveltamisalasäännöksen 3 momentista on poistettu virke, jonka mukaan vammaispalveluita olisi järjestetty vain, jos vammaiselle henkilölle ei olisi ollut “järjestettävissä palveluita ensisijaisen lainsäädännön mukaan". Hallituksen esityksen perustelut ovat näiltä osin edelleen hyvin ongelmalliset: niissä painotetaan vahvasti sosiaalihuoltolain mukaisten maksullisten palvelujen ensisijaisuutta ja sitä, ettei palvelujen tosiasiallinen saatavuus saa vaikuttaa lakien soveltamiseen. Vaikka lain perusteluilla ei voi säätää, Tukenan näkemyksen mukaan perustelujen em. kirjaukset muodostavat merkittävän riskin siitä, että yhdistettynä hyvinvointialueiden taloudellisiin vaikeuksiin ja sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden maksullisuuteen palvelunjärjestäjillä on huomattavasti aikaisempaa suurempi kannustin siirtää vammaispalveluiden asiakkaita sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden piiriin. Mikäli

palvelujen saatavuus ei saa vaikuttaa vammaispalvelujen soveltamiseen, on riski, että asiakas jää ilman palveluja saatavuusongelmien vuoksi. Sosiaali- ja terveysvaliokunnan tulee tehdä ero näihin käsityksiin ja korostaa vammaispalvelulain uudistuksen alkuperäisiä lähtökohtia YK:n vammaissopimuksen toimeenpanossa.

Tukena katsoo, että lain perusteluissa tulisi korostaa, että vammaispalvelulakia tulee soveltaa, mikäli vammainen henkilö ei saa palveluita muun lain nojalla – ottaen huomioon palveluiden tosiasiallinen saatavuus. Esitetyn sääntelyn ongelmista johtuen siitä, että vammainen ihminen voi jäädä jopa kokonaan vaille palveluita, kun hänelle sopiviksi ja riittäviksi arvioituja yleislain mukaisia palveluita ei tosiasiassa ole hänen saatavissaan (mikä on nykyään usein realiteetti esim. monien sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden osalta), on ollut huolissaan keväisellä lausuntokierroksella esim. valtioneuvoston oikeuskansleri, ja siihen viittasivat lausunnoissaan myös perustuslakivaliokunnalle tästä esityksestä asiantuntijalausunnot antaneet asiantuntijat, vaikka perustuslakivaliokunta ei valitettavasti omassa lausunnossaan esittänyt epäkohdan korjaamista. Tämä tulee kuitenkin sosiaali- ja terveysvaliokunnassa korjata, jotta vamman vuoksi välttämättömät palvelut eivät jää vain sen varaan, että viime kädessä perustuslain 19 § edellyttää niiden järjestämistä. Perustuslakiin vetoaminen tässä kontekstissa on kohtuuton vaatimus vammaiselle asiakkaalle, samoin kuin perustuslain soveltaminen palvelusta päättävälle viranhaltijalle. Tavallisella lainsäädännöllä tulee varmistaa pääsy vamman vuoksi välttämättömiin palveluihin.

Normaalisuusperiaate edellyttää palvelujen maksujen huomiointia

Tukena vastustaa sosiaalihuoltolain 4 §:ään esitettyä muutosta, jonka mukaan asiakkaan edun arvioinnissa ei jatkossa otettaisi huomioon palvelusta määrättävää maksua. Tämä tarkoittaisi sitä, että palvelun maksullisuudelle / maksuttomuudelle ei enää annettaisi merkitystä tehtäessä lainvalintaa vammaispalvelulain ja yleislainsäädännön välillä. Tukena katsoo, että maksuttomuus on jatkossakin voitava huomioida asiakkaan etua arvioitaessa etenkin, kun kyseessä on vammasta aiheutuva palveluntarve, joka on usein elämänmittainen ja jonka vuoksi vammainen henkilö ei ole voinut yhdenvertaisesti muiden ihmisten kanssa pyrkiä turvaamaan toimeentuloaan. Vammaisten henkilöiden kohdalla sosiaalihuollon palveluiden maksuttomuudelle on erityisiä perusteita, jotka on vakiintuneesti hyväksytty Suomen oikeusjärjestyksessä. Sosiaalioikeudellisen normaalisuusperiaatteen idea on ollut, että maksuttomilla vammaispalveluilla vammainen henkilö saatetaan sellaiseen asemaan, jossa hän olisi ilman vammansa aiheuttamia toimintarajoitteita. Vaikuttaa siltä, että normaalisuusperiaatteesta ollaan näiltä osin käytännössä luopumassa esitetyllä sääntelyllä.

Soveltamisalapykälään esitetty suojasäännös ei käytännössä mitenkään riittävästi turvaa sitä, etteivät palveluista perittävät maksut tule vamman vuoksi välttämättömien palveluiden saamisen esteeksi.

Elämänvaiheessa tavanomaisen tarpeen arviointi

Tukena pitää tarpeellisena, että esitetyn 2 §:n 3 momentin mukaista elämänvaiheessa tavanomaisen tarpeen käsitettä täsmennetään perustuslakivaliokunnan edellyttämällä tavalla. Perusteluissa tulisi nykyistä kattavammin tarkastella esimerkiksi sitä, miten eri ikäisten vammaisten lasten palvelutarpeita tulee arvioida suhteessa ikään ja kehitysvaiheeseen liittyviin, vammasta riippumattomiin tarpeisiin.

Jos esitys etenee, palveluprosessi vaatii merkittäviä tarkennuksia

Esityksessä ei arvioida eikä huomioida esitetyn sääntelyn vaikutuksia riittävällä tavalla vammansa vuoksi palveluita tarvitsevan asiakkaan ja hänen palvelusaantinsa näkökulmasta. Vähintään perustelujen tasolla tulisi tarkastella sitä, miten varmistetaan, että asiakkaan tarpeisiin vastataan ajoissa, riittävillä ja sopivilla palveluilla ja siten, että vältetään tilanteen vaikeutuminen tai kriisiytyminen niin, että asiakas päätyy raskaampiin ja kalliimpiin palveluihin tai pahimmassa tapauksessa jää heitteille ilman toimivia palveluita.

Palveluprosessista tulisi esityksen mukaisen sääntelyn tullessa hyväksytyksi erittäin epäselvä ja monipolvinen: jos hyvinvointialueen vammaispalveluissa todetaan, että esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukainen palvelu on vammaispalvelua hakeneelle henkilölle riittävä ja sopiva, mikä taho sosiaalihuoltolain mukaisesta palvelusta tällöin päättää, ja tarvitseeko asiakkaan tehdä uusi hakemus ko. palvelun saadakseen? Entä miten varmistetaan, että päätöksen tekijä huomioi kuitenkin samalla esitetyn vammaispalvelulain 5.2 §:n suojasäännöksen? Entä ymmärtävätkö viranhaltijat viime kädessä perustuslain 19 §:ää soveltamalla myöntää vammaiselle henkilölle erityispalveluita, jos riittäviä sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita ei ole hyvinvointialueella tosiasiallisesti saatavilla? Nämä kysymykset havainnollistavat esityksen suuria ongelmia niin asiakkaan oikeuksien toteutumisen kuin lain soveltajan näkökulmasta.

Yhteenveto

Tukena katsoo, että esitetyt muutokset tulee hylätä ja antaa uuden vammaispalvelulain tulla voimaan alun perin hyväksytyssä muodossaan, jolloin sitä voidaan soveltamisesta kertyvän tiedon ja kokemuksen perusteella myöhemmin tarpeiden mukaan korjata. Jos esitystä ei hylätä, vähintään se vaatii kuitenkin korjauksia erityisesti vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Esityksen keskeisin ongelma on se, miten se mahdollistaisi hyvin monien vammaispalveluiden käyttäjien ohjaamisen sosiaalihuoltolain mukaisiin (maksullisiin ja usein vammaisten ihmisten tarpeita huonosti vastaaviin) palveluihin vammaispalveluiden sijasta, kun palveluiden maksullisuutta/maksuttomuutta tai edes tosiasiallista saatavuutta ei enää tarvitsisi huomioida lainvalinnassa, eli riittäisi että sosiaalihuoltolaissa säädetyt palvelut olisivat teoriassa katsottavissa asiakkaalle riittäviksi ja sopiviksi. Kun määrärahasidonnaisia ja harkinnanvaraisia SHL-palveluita ei välttämättä edes siis tosiasiassa saisi, vammainen ihminen voi pahimmillaan jäädä kokonaan vaille palveluita ja heitteille. Esityksen ja valmistelijoiden mukaan palvelut järjestetään tällaisessa tilanteessa viime kädessä perustuslakiin nojaten. Prosessi on tällöin väistämättä pitkä ja monipolvinen sekä esimerkiksi kehitysvammaista asiakasta kohtuuttomasti kuormittava.

On kestämätöntä, jos vammaiselle ihmiselle välttämättömien palveluiden saaminen jää uuden vammaispalvelulain tultua voimaan näin epävarmaksi ja näin vaikean prosessin taakse. Tämä ei palvele myöskään lakia soveltavia viranhaltijoita. Lainvalintaa koskevat tulkinta- ja soveltamiskäytännöt varmasti eriytyvät, eikä yhdenvertaisuus niin eri alueilla asuvien vammaisten ihmisten kesken kuin vammaisten ja vammattomien ihmisten välillä toteudu. Esitetyt muutokset eivät ole linjassa YK:n vammaissopimuksen kanssa, ja ne heikentävät ennennäkemättömällä tavalla vammaisten ihmisten, joihin monet viime aikojen säästöt ja leikkaukset ovat jo kohtuuttomasti osuneet, oikeuksien toteutumista ja tarvittaviin palveluihin pääsyä. Tilanne on korjattava sosiaali- ja terveysvaliokunnassa.

Riippumatta siitä, tarkennetaanko ja millä tavoin uuden lain soveltamisalaa, lain toteutumista tulee myös eduskunnan aiemmin edellyttämin tavoin seurata ja osallistaa vammaisjärjestöt

tiiviisti tähän seurantatyöhön. Kyseessä on iso uudistus, jonka käytännön soveltamisesta tulee varmasti nousemaan joitain toimenpiteitä vaativia muutostarpeita. Mahdolliset muutokset myös lain soveltamisalaan tulee tehdä todellisen tiedon pohjalta, kun lakia on jo sovellettu käytäntöön.

Kirsi Konola
Toimitusjohtaja
Tukena -säätiö

Tämä asiakirja on allekirjoitettu sähköisesti Signom -allekirjoituspalvelulla.

Päiväys: 06. marraskuuta 2024, 13:46:57

Tukena-säätiö sr

Kirsi Konola

Kirsi Konola
Sopimuskäsittelijä

Oikeutettu edustamaan yhtiötä asemavaltuutusta koskevien säännösten nojalla.

Vahva tunnistus:

23. lokakuuta 2024, 19:39:50

Pankkitunnistus